

Kannaksen kirkot sodan jaloissa

Talvi- ja jatkosota hävittivät suurimman osan Karjalan kannaksen kirkoista joko kokonaan tai siten, että niistä jäi jäljelle vain jonkinmoinen torso sodan välittömänä seurauksena tai uuden isännän välinpitämättömyyden tai suoranaisten hävitystoimien jäljiltä. Koska tässä lehdessä ei ole aikaisemmin käsitelty Kannaksen kirkkojen kohtaloita sodan jaloissa, tämä artikkeli lienee paikallaan, vaikka sen aihepiiri onkin Rautua laajempi. Raudun viimeisestä kirkosta oli laajahko artikkeli Rautulaisten lehden numerossa 3/2011.

Karjalan kannaksella oli 34 luterilaista ja 19 ortodoksisia kirkkoa sekä yksi (roomalais)katolinen kirkko. Kannaksella käsitetään tässä artikkelissa vain maa-aluetta Hiitolasta etelään. Laatokan luostarisaaret Valamo ja Konevitsa sekä Suomenlahden saaret Suursaari, Lavansaari, Tytärsaari ja Seiskari on jätetty tämän alueen ulkopuolelle. Varsinaisten kirkkojen lisäksi oli muutamia luterilaisia rukoushuoneita ja ortodoksisia tsasounia, joita niitäkään ei tässä artikkelissa lähemmin käsitellä.

Karjalan Kannaksen kuntakartta

Vanhoja ja uusia kirkkoja

Kirkon ikä on suhteellinen käsite, mutta kovin paljon ei Kannaksella ollut vuosisatoja vanhoja kirkkoja Talvisodan syttyessä. Monet puukirkot olivat palaneet aikojen saatossa esimerkiksi salamaniskusta. Toinen syy olivat sodat. Esimerkiksi juuri Raudun entiset kirkot joutuivat sotien hävittämiksi. Raudun viimeinen luterilainen kirkko oli todennäköisesti seurakunnan kuudes tai ainakin viides. Aivan varmoja lukumäärästä ei olla, mutta useimmat sen kirkot tuhoutuivat sotien yhteydessä.

Kannaksen vanhin kirkkorakennus vuonna 1939 ei ollut, yllättävää kyllä, ortodoksikirkko, vaan Viipurin luterilaisen maaseurakunnan kirkko. Se oli entinen dominikaaniluostarin kirkko, joka oli rakennettu vuoden 1480 paikkeilla. Toinen 1400-luvulta oleva kirkkorakennus oli Viipurin varuskuntakirkko. Tosin nämä molemmat kirkot olivat useaankin kertaan korjattuja. Viimeiset korjaukset olivat 1900-luvun puolella.

Vasta 1700 -luvun loppupuolelta oli peräisin useita kirkkoja, nimittäin Hiitolan, Metsäpirtin, Pyhäjärven, Sakkolan, Käkisalmen (vanha) ja Viipurin ruotsalais-saksalaisen seurakunnan luterilaiset kirkot sekä Viipurin ortodoksisen seurakunnan kaksi kirkkoa (pääkirkko ja profeetta Eliaan kirkko). Merkille pantavaa on siis, ettei näitä vanhoja ortodoksikirkkoja ole enempää, vaikka toisin voisi helposti luulla.

1800- luvulla rakennettuja kirkkoja oli 11 luterilaista ja 7 ortodoksista ja yksi (roomalais)katolinen kirkko.

Eniten, 15 luterilaista ja 10 ortodoksista kirkkoa oli 1900-luvulta. Niitä siis oli syytä pitää Talvisodan syttyessä uusina kirkkorakennuksina. Nuorimmat olivat Vuoksenrannan ja Äyräpään kirkot, jotka molemmat valmistuivat v. 1934. Siis vasta viisivuotiaita Talvisodan sytyessä! Eräät uudet luterilaiset kirkot olivat perua siitä, että juuri itsenäistyneessä Suomessa perustettiin 1920-luvulla Kannakselle uusia seurakuntia, jotka tarvitsivat omat kirkkonsa. Näitä olivat Kanneljärven, Vuoksenan, Vuoksenrannan ja Äyräpään seurakuntien kirkot.

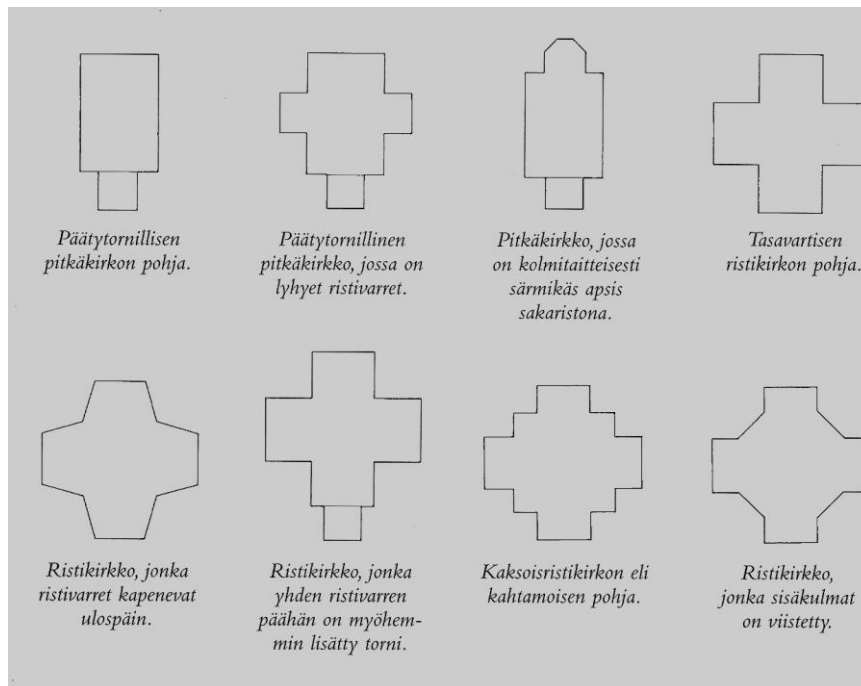
Vuosisatojen tyyli suunnat näkyivät

Kirkot voidaan periaatteessa jakaa pohjapiirustuksiltaan kahteen pääryhmään: ristikirkkoihin ja pitkäkirkkoihin. Ristikirkot olivat nimensä mukaa ristin muotoisia. Niiden eräs alalaji oli kaksoisristikirkko eli kahtamoinen. Kahtamoisessa olivat kulmat myös pääsakaroiden välissä. Pitkäkirkot olivat pohjaratkaisuiltaan periaatteessa suorakulmion muotoisia, joissa joskus saattoivat olla molemmilla sivuilla esim. pienet ulkonemat (ristivarret) tai päässä sakastiulkonema.

Luterilaiset kirkot olivat sekä ristikirkkoja että pitkäkirkkoja. Ristikirkkoja oli Kannaksella 13, josta kahtamoisia oli 5. Muut 21 luterilaista kirkkoa olivat pitkäkirkkoja.

Erityisesti vanhimmat kirkot eli 1700- ja myös 1800-luvun alkupuolella rakennetut kirkot olivat usein ristikirkkoja ja 1900-luvulla rakennetut lähes kokonaan pitkäkirkkoja.

Ortodoksikirkot olivat pitkäkirkkoja, joskin niiden pohjakaavio ei aina ollut yksinkertainen suorakulmio.

Karjalan kirkkojen pohjamuotoja

Kannaksen luterilaisista kirkoista 20 oli kivi- tai tiilirakenteisia ja loput 14 puukirkkoja. Ortodoksikirkoista puurakenteisia oli 10 ja kivikirkkoja 9. Viipurin (romalais)katolinen kirkko oli kivikirkko.

Kirkkoja olivat suunnitelleet toisaalta tunnetut kirkkoarkkitehdit ja toisaalta "kirkonrakentajat", jotka olivat kansan keskuudesta nousseita nikkareita. Jälkimmäisistä on esimerkkinä Tuomas Suikkanen, jonka työn tuloksena syntyivät Käkisalmen vanha kirkko (1759) sekä Sakkolan (1781) ja Hiitolan (1795) kirkot. Toisen kirkonrakentaja Matti Salosen käsialaa olivat Kivennavan (1808), Kirvun (1816) ja Uudenkirkon (1800) kirkot. Eräs Suomen tunnetuimpia kirkkoarkkitehtejä oli 1900-luvun alussa Josef Stenbäck, joka suunnitteli Koiviston (1904), Kuolemajärven (1902), Räisälän (1912), ja Terijoen (1907) kirkot. Oltiinpa hänen yhteydessä myös Raudun viimeisen kirkon suunnittelijaa valittaessa, mutta päädyttiin viipurilaiseen Bertel Mohelliin. Nuoremista eturivin kirkkoarkkitehdeistä voidaan mainita

Ilmari Launis (Valkjärvi 1922 ja Vuoksela 1929) sekä Uno Ullberg (Kanneljärvi 1934 ja Viipurin ortodoksisen Ristimäen kirkon saneeraus 1936).

Ortodoksikirkkojen suunnittelijoista ei ole läheskään aina säilynyt luotettavia tietoja. Nimen häivyttäminen on ortodokseilla ollut lähes perinteenä siitäkin syystä, että kirkko rakennettiin Jumalan eikä arkkitehdin kunniaksi.

Eräänlaisena yhteenvetona voisi Kannaksen kirkkojen synnystä sanoa, ettei niissä ollut mitään poikkeavaa maan muiden kirkkojen piirteistä. Oli uusia ja vanhoja kirkkoja, kivikirkkoja ja puukirkkoja, ristikirkkoja ja pitkäkirkkoja, suuria ja pieniä kirkkoja, kuuluisien ja myös tuntemattomimpien arkkitehtien sekä kansanmiesten suunnittelema kirkkoja.

Ennen kuulumatonta ei ollut sekään, että kirkko oli siirretty joltain muulta paikkakunnalta tai että kirkko oli ollut aikaisemmin muussa käytössä. Viipurin Talikkalan luterilainen kirkko oli entinen Koiviston kirkko. Hiitolan Tiurulan ja Muolaan Kangaspellon ortodoksikirkot olivat samoin muualta siirrettyjä. Luterilaiset Viipurin varuskuntakirkko ja Uudenkirkon Halilan kirkko olivat aikaisemmin olleet ortodoksikirkkoja. Viipurin maaseurakunnan Ihantalan kirkko oli entinen Ihantalan kartanon päärakennus. Vahvialan kirkko oli ollut aikaisemmin huvilana Terijoella. Luonnollisesti nämä viimeksi mainitut olivat saneeratut sakraalikäyttöön sopiviksi.

Talvisodassa kirkot eivät nauttineet erityissuojelua

Kuten tiedetään, Neuvostoliitto aloitti ilman sodanjulistusta Antinpäivän aamuna 30.11. 1939 massiivisen hyökkäyksen Suomeen koko rajan pituudelta pääpainon ollessa Karjalan Kannaksella. Alkoi Talvisota. Sota ei kuitenkaan syttynyt yllätyksenä, vaan pitkin syksyä suomalaiset olivat osanneet lukea sodan merkkejä ja panivat armeijansa lokakuun 10. päivänä liikekannalle. Liikekannallepanoa nimitettiin ylimääräisiksi harjoituksiksi (YH), kun ei haluttu ärsyttää Neuvostoliittoa, joka kumminkin heti tiesi, mistä oli kyse.

Sodan uhan ollessa ilmeinen eivät seurakunnatkaan jääneet toimeettomiksi, vaan rajaseurakuntien kirkonkirjoja ja kirkkojen muutakin pienirtaimistoa alettiin evakuoida Sisä-Suomeen. Näin tapahtui myös Raudun osalta. Erityisesti kirkonkirjojen pelastaminen oli jälkikäteenkin arvioiden mitä merkityksellisin asia.

Jo vuosia etukäteen oli suunniteltu, että armeijan pääpuolustuslinja olisi valtakunnan rajasta hieman lännempänä kulkeva pääpuolustuslinja, jota ryhdyttiin kutsumaan myös Mannerheim-linjaksi. Se kulki Suomenlahdelta Kuolemajärven kohdalta Summan ja Muolaan kautta Vuoksen keskiosaan ja sieltä Vuoksea pitkin Laatokalle. Sen itä- ja eteläpuolelle jääviä Uudenkirkon, Kanneljärven, Terijoen, Muolaan, Valkjärven, Raudun ja Metsäpirtin alueita ei ollut tarkoitus viimeiseen asti puolustaa, vaan tälle alueelle rajan pintaan oli sijoitettu YH:n aikana ns. suojajoukot. Niiden tehtävänä oli ottaa vastaan vihollisen hyökkäys, kuluttaa sen joukkoja ja voittaa aikaa varsinaisen kenttäarmeijan sijoittumiselle pääpuolustuslinjalle.

Etukäteen oli myös suunniteltu, ettei vihollisen käyttöön jätetä mitään sellaista, joka antaisi sille suojaa talvea vastaan tai muutoin auttaisi sitä hyökkäystoimissa. Se merkitsi sitä, että ennen suojajoukkojen vetäytymistä rakennukset oli tuhottava joko polttamalla tai räjäyttämällä. Tämä koski myös kirkkoja. Niinpä sodan ensimmäisenä tai aivan ensimmäisinä päivinä suomalaiset itse tuhosivat rajan pinnassa olleet Uudenkirkon, Kivennavan, Raudun ja Metsäpirtin luterilaiset kirkot ennen vetäytymistään taaempaan oleviin aseisiin. Puukirkot sytytettiin palamaan ja Raudun punatiilinen kirkko räjäytettiin raunioksi. Sodan lait olivat ankarat.

Talvisodan aikana tuhoutui sotatoimien seurauksena myös useita muita kirkkoja. Muolaan kivikirkko jauhautui tykkitulessa sorakasaksi. Äyräpään kirkko raunioitui erittäin pahoin Talvisodan viimeisinä päivinä kirkonmäellä käytyjen taistelujen aikana. Lännempänä olleet Viipurin maaseurakunnan, Vahvialan ja Säkkijärven kirkot tuhoutuivat joko kokonaan tai lähes kokonaan lentopommitusten seurauksena. Pyhäjärven kirkon suomalaiset panivat palamaan pakotettuina poistumaan luovutettavalta alueelta Talvisodan viimeisenä päivänä.

Ortodoksikirkoista tuhoutuivat kokonaan Talvisodassa Kivennavan molemmat kirkot (Raivola ja Lintula), Muolaan Kyyrölän ja Kangaspellon kirkot, Terijoen Kuokkalan, Uudenkirkon pääkirkko ja Kaukjärven kirkko sekä Viipurin Ristimäen kirkko. Terijoen pääkirkko, jonka sanottiin olleen pohjoismaiden suurin ortodoksikirkko, vaurioitui pahoin suomalaisten räjäyttäessä sen kellotornin perääntyessään alueelta.

Kuten aikaisemmin on todettu, kirkkojen kevyttä irtaimistoa pelastettiin useissa tapauksissa turvaan Sisä-Suomeen sodan alettuakin, mikäli kirkko ei heti joutunut sodan tuhoamaksi. Tämä irtaimisto oli etupäässä ehtoolliskalustoa, kynttelikköjä, kirkkotekstiilejä ja jopa alttaritauluja ja kirkonkelloja. Kaikkiaan Kannaksen kirkkojen esineistöä on nykyisin yli 30 paikkakunnalla eri puolilla Suomea joko kirkoissa tai museoissa. Osa esineistöä siirrettiin turvaan Jatkosodan lopulla.

Kolme kuvaa Äyräpään kirkon vaiheista

Alla olevissa kuvissa on yksi esimerkki kannakselaisen kirkon elämänkaaresta. Kirkko tuhoutui viisi vuotta valmistumisensa jälkeen Talvisodan viimeisinä päivinä Äyräpään harjulla riehuneissa taisteluissa.

Äyräpään kirkko ennen Talvisotaa. Oiva Kallio 1934.

Äyräpään kirkon rauniot Talvisodan jälkeen.

Kirjoittaja Äyräpään kirkon paikalle pystytetyn muistolaatan edessä v. 1998. Taustalla muistomerkin vasemmalla puolella näkyvä betonilohkare on jäänne kirkon rauniosta.

Välirauhan aikana kirkkoja turmeltiin ja häpäistiin

Vaikka siis kaikki Kannaksen kirkot eivät tuhoutuneet Talvisodassa kokonaan, ei juuri yksikään kirkko jäänyt ilman vaurioita.

Kun Kannas jäi Talvisodan jälkeen uudelle omistajalle, se alkoi kohdella kirkkoja haluamallaan tavalla. Kirkkoja muutettiin milloin elokuvateattereiksi, talleiksi, navetoiksi, varastoiksi, korjaamoiksi, rehusuojiksi, myllyiksi ja niin edelleen. Jälki oli sen mukaista. Näihin tarkoituksiin joutuivat tai muutoin turmeltiin ainakin Kanneljärven, Kaukolan, Kirvun, Koiviston, Räisälän, Terijoen, Valkjärven, Vuokselan, Vuoksenrannan sekä Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan ja Viipurin ruotsalais-saksalaisen seurakunnan kirkot.

Tämän kirjoittajalla on käsitys, että venäläiset kohtelivat ortodoksikirkkoja hieman kunnioittavammin. Lieneekö syynä ollut se, että ortodoksisuus oli heidän oma uskontonsa, vaikka sitä oli virallisesti yritetty monin toimin syrjiä tai jopa suoranaisesti vainota. Kuitenkin ortodoksikirkotkin saivat kokea valloittajan mielivaltaa. Esimerkiksi Muolaan Perkjärven ja Viipurin pääkirkon, Uudenkirkon Vammelsuun kirkon sisustukset oli välirauhan aikana tuhottu tai anastettu.

Raudun Palkealan ortodoksikirkko jäi talvisodassa ehyeksi, mutta välirauhan aikana kirkko oli osittain purettu. Näin on kertonut kirkkoherra Paavo Rajamo 1950-luvun alussa. Tähän

tietoon sopii kuitenkin suhtautua varauksella, sillä on olemassa myös kuva pahoja vahinkoja kärsineestä kirkosta, jonka hirsissä näyttää olevan palon jälkiä. Tämän kirjoittajasta ei tunnu kovin uskottavalta, että sotatoimien keskelle jäänyt kirkko olisi säilynyt vahingoittumattomana. Ja vielä, kuka suomalainen olisi ollut todistamassa Talvisodan päättyessä kirkon kuntoa.

Jatkosodan alku tuhosi lisää kirkkoja

Suomi joutui 25.6.1941 uudelleen sotaan, jota kutsutaan Jatkosodaksi. Ensisijaisena ja luonnollisena tavoitteena oli saada Talvisodassa menetetyt alueet takaisin. Kannaksen takaisinvaltaus alkoi heinäkuun lopulla sen jälkeen kun Laatokan Karjalassa oli vallattu takaisin sotataktisesti riittävä alue. Suomalaisten joukkojen eteneminen oli nopeaa ja vanha raja saavutettiin jo elokuun lopussa.

Vastustaja ei kuitenkaan luopunut helpolla alueesta, vaan lähes kaikkialla se työnnettiin takaisin raskailla sotatoimilla. Venäläiset ottivat käyttöönsä samantyyppisen menettelytavan kuin suomalaiset Talvisodan alussa: vetäytyessä tuhottiin rakennuksia ja muita rakennelmia. Selvyyden vuoksi on todettava, että kirkkoja tuhoutui tai vaurioitui myös suomalaisten tulituksessa. Esimerkiksi kirkon torni tai kellotapuli saatettiin joutua tuhoamaan siksi, että siellä huomattiin olevan vihollisen tähystys- ja tulenjohtopaikka.

Vihollisen tykistötulessa paloi Antrean kirkko elokuun puolivälissä 1941. Jääsken kirkko tuhoutui 1941. Käkisalmen vanhan kirkon venäläiset polttivat vetäytyessään 1941. Sakkolan kirkko paloi ko. vuoden elokuun lopussa.

Hiitolan Tiurulan ortodoksikirkko tuhoutui elokuussa 1941. Uudenkirkon ortodoksikirkko paloi pommin sytyttämänä. Viipurin profeetta Eliaan kirkko vaurioitui pahoin 1941.

Kirkkoja alettiin kunnostaa

Sodilla ei ole käsikirjoitusta. Kun Kannas oli saatu vallattua takaisin suurin piirtein syyskuun alkupäiviin mennessä 1941, heräsi evakkojen piirissä luonnollisesti halu palata takaisin kotiseuduilleen. Tuohon aikaan ei vielä mikään kielinyt sitä, että Saksan sotaonni voisi kääntyä, joten voitiin hyvällä syyllä olettaa, että Neuvostoliitto tulisi tavalla tai toisella häviämään sodan ja myös Kannas olisi siten palautettu muun Suomen yhteyteen peruuttamattomasti.

Hyvin pian ryhdyttiinkin sallimaan evakoiden paluumuuttoa lähinnä niille alueille, joiden ei katsottu olevan sotatoimialuetta. Myös Rautuun olisi palannut enemmän väkeä kuin mitä voitiin sallia. Kuitenkin Rautu oli välittömien sotatoimien ulottuvilla ja toiseksi Raudun asutokannasta oli suurin osa tuhoutunut, joten muuttolupia ei voitu antaa läheskään niin paljon kuin olisi ollut halukkuutta.

Vaikka sota jatkui, se oli muuttunut ns. asemasodaksi, jonka aikana taistelutoiminta oli veraten vähäistä ja taistelut olivat luonteeltaan paikallisia. Ei siis ihme, että takaisinvallatulla alueella pyrittiin elämää normalisoimaan mahdollisuuksien mukaan.

Työtä oli enemmän kuin tarpeeksi. Oli raivattava sodan hävityksiä, kunnostettava ja jälleenrakennettava asuntokantaa, kunnostettava peltoja, viriteltävä elinkeinoelämää ja jopa kunnallishallintoa. Halusta normaaliin elämään kertonee sekin, että myös kirkkoja alettiin kunnostaa tilanteen mukaan. Näin tapahtui tietenkin siellä, missä kirkko oli säilynyt Talvisodan, välirauhan ja Jatkosodan alkuvaiheen koettelemusten läpi siinä kunnossa, että kunnostustyöt olivat järkeviä.

Kirkkojen kunnostus vei tietenkin aikansa, eikä se tietävästi missään ollut jälleenrakennustöiden ykkösasia.

Ainakin Kanneljärven, Kirvun, Räisälän, Valkjärven, Viipurin ruotsalais-saksalaisen seurakunnan, Viipurin maaseurakunnan, Vuoksen, Vuoksenrannan luterilaisia kirkkoja ja Käksälmen ortodoksikirkkoja ehdittiin korjata joko enemmän tai vähemmän. Tietävästi yhdenkään täysin tuhoutuneen kirkon tilalle ei rakennettu uutta kirkkoa. Näin oli myös Raudussa.

Valitettavasti nämäkin kunnostustyöt valuivat hukkaan. Jatkosodallakaan ei ollut etukäteen tehtyä käsikirjoitusta.

Mitä kirkkoille kuuluu nykyisin

Sodan jälkeinen aika oli tuhoisaa Kannaksen kirkkoille tai sille, mitä niistä jäi jäljelle sodan kurimuksessa. Selvää oli, ettei Neuvostoliitto monestakaan syystä välittänyt tai edes halunnut säilyttää kirkkorakennuksia, vaan niiden turmeleminen jatkui. Ainakin Hiitolan, Heinjoen, Kirvun, Kuolemajärven ja Valkjärven luterilaiset kirkot ja Muolaan Perkjärven ortodoksikirkko purettiin tai tuhopoltettiin myöhemmin rauhan aikana. Kommunismien jälkeinen aika ei juuri tuonut muutosta suhtautumisessa kirkkoihin. Näin siitä huolimatta, että esimerkiksi kannakselaiset pitäjäseurat ja osin Suomen valtiokin pyrkivät tekemään sopimuksia venäläisten kanssa suomalaisten kulttuurikohteiden ylläpitämiseksi.

Pitäjäseurat ovat viimeisen 20 vuoden aikana tehneet paljon pystyssä olevien kirkkojen säilyttämiseksi. Toisaalta lienee selvää, ettei pitäjäseuroilla ole mitään mahdollisuuksia lähteä kunnostamaan kirkkoja laajemmin. Voidaan olla myös sitä mieltä, että jos venäläiset eivät halua vaalia ja kunnioittaa entisellä Suomen alueella olevia suomalaisuuden merkkejä, paikkojen kohentaminen on yhtä vähän suomalaistenkaan moraalinen velvollisuus vieraan valtion alueella.

Tällä hetkellä ovat pystyssä joko huonokuntoisina tai torsoina seuraavat Kannaksen kirkot:

Luterilaiset

- Kanneljärven (Vain tiilirunko jäljellä.)
- Kaukolan (Pahoin runneltuna.)

- Koiviston (Ehjä, mutta rapistunut. Museona, elokuvateatterina ym.)
- Käkisalmen (Ehjä, mutta turmeltu. Kulttuuritalona, diskona ym.)
- Räisälän (Ehjä. Kulttuuritalona. Huonosti hoidettu)
- Terijoen (Ehjä. Saneerattu. Inkerin luterilaisen kirkon käytössä)
- Uudenkirkon Halilan (Kunnostettu. Nyt ortodoksikirkkona)
- Viipurin ruotsalais-saksalainen. (Kunnostettu. Lasten taidekouluna)
- Vuoksenan (Vain seinät pystyssä)
- Vuoksenrannan (Huonokuntoisena pystyssä)

Ortodoksiset

- Käkisalmen molemmat (Kunnostettuina. Kirkkokäytössä)
- Terijoen (Ehjä, Venäläisten kunnostama. Kirkkokäytössä)
- Viipurin (Venäläisten kunnostama. Kirkkokäytössä)
- Viipurin profeetta Eliaan (Venäläisten kunnostama. Kirkkokäytössä)

sekä

- Viipurin (roomalais)katolinen (Venäläisten kunnostama. Lasten taidekouluna)

Edellä olevat tiedot pystyssä olevista kirkoista ovat muutaman vuoden takaisia.

Tiettävästi tilanne ei ole tällä hetkellä ainakaan oleellisesti muuttunut.

Käytettyä lähdeaineistoa:

Paavo Koponen: Karjalan kirkkokummut. Tammi 1999.

Leo G. Pohjola: Vaienneet temppelit. Sisä-Suomen kirjapaino. Jyväskylä 1953.

Markus Lehtipuu: Karjala. Otavan kirjapaino 2002.

Internet-sivut